

OSMANLI ŞENLİKLERİNDE KULLANILAN NAHİL, YAPMA BAHÇE, ŞEKERDEN TASVİRLER VE TASARIMCILARI

Selda Kulluk YERDELEN*

NAHİL

Osmanlı Sanatında önemli bir yer tutan minyatürler o dönemin günlük gerçeklerini gösterdiği gibi yaşamını, çevreyi ve toplumsal ilişkileri de gözümüzde canlandırmamızı sağlamışlardır. Minyatürler genellikle parşömen, kağıt, fildişi v.b. üstüne küçük boyutlu yapılırlar.

Anadolu'da minyatür sanatının ilk örnekleri, Selçukluların Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra verilir. XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türk minyatür sanatı, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde, İstanbul 'da saray nakkaşhanesinde, İran resim sanatı etkisinde büyük bir gelişme gerçekleştirmiştir. Bu dönemden sonra Osmanlı Padişahlarının savaşlarını, seferlerini, güçlerini, sünnet ve evlenme törenlerini anlatan yazmaların resimlendirilmesiyle minyatür sanatı gerçekçi ve tarihsel belge niteliğinde bir sanata dönmüşlerdir.¹ Seyirlik oyunları ele alan "Surname" adı verilen edebi çeşide bağlı minyatürler yoluyla şenliklerin düzenleri, gösterilerin çeşitlerini her yönüyle görebiliyoruz.

Osmanlı Şenlikleri içinde ayrılmaz yeri olan nahiller geçit töreni gösterileri içinde yer alırlar. Şenlikler halkla ele alınan, dönemin siyasal gösterisi olarak değerlendirilebilirler. Osmanlı Devleti'nin ne kadar güçlü bir devlet olduğu da bu şenlik sonunda tüm dışarıdan gelen elçilere, konuklara kanıtlanmış olur. O dönemde ordu yenilgiyle sonuçlanmış bir seferden döndüğünde, İmparatorluğun gücünün, padişahın büyüklüğünün gösterilmesi düşüncesi ağırlık kazanır.

Şenliklerin yapılış nedenleri arasında, padişahların tahta çıkışları, ordunun önemli bir sefere çıkışı, önemli bir savaşın kazanılışı, bir elçinin kabul edilişi, şehzadelerin sünnet edilişleri, sultan hanımlarının ve şehzadelerin nişan ya da evlilik törenleri, padişah çocuklarının doğumları sayılabilir. Sabahtan yapılan geçit törenlerinin en önemli gösterilerinden biri de sünnet ve evlenme törenlerinde yer alan nahillerdir. Türk şenliklerinde ilk kez ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte, bilinen en eski kayıt, 1449'da II. Murat'ın oğlu Mehmet'in ve Sitti Hatun'un düğünleri dolayısıyla düzenlenen şenlikte görüldüğü üzerinedir.²

* Selda K. Yerdelen, Atatürk Üni. Güzel Sanatlar Fak. Sahne Sanatları Bölümü.

¹ Grolier International Americana Ansiklopedisi, İstanbul, 1993, C.10, s. 92.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nahil ve Nakil Alayları", Belleten, Ankara, 1976, C.XL, S.157, s. 56.

Nahılların simgesel anlamını açıklayan Hammer Osmanlı tarihçisidir. Bu konuyla ilgili olarak Özdemir Nutku şunları yazar:

“ Ona göre nahıllar “phallaphores”leri simgelerken, düğün tahturevanının üzerindeki al tül “flammeum”u çırallar ise Cupidon ile Hymen’in ellerinde tuttıkları çıralları, davul ve zillerle birlikte söylenen şehvetli ezgiler de “Fescennia” ezgilerinin ve “Corybantes” danslarının yerini almıştır.”³

Nahıllar sünnet ya da evlenme düğünleri için hazırlanıp düğünü yapan kişinin toplumsal konumunu ve maddi gücünü simgeler. Nahl, Anadolu ritüellerinin güç, bolluk ve çoğalmayı simgeleyen “phallic” öğeleri içinde barındırır. Nahl, nakl, nakil söyleyişleri de kullanılmıştır ve Arapça’da “Hurma Ağacı” anlamına gelmektedir. Bunların önceleri hurma ağacı şeklinde olduğu ve dallarına çeşitli süsler takıldığı görülür. Nahıllar ilk çağlarda Frigler dönemine bakıldığında Afyon ve Konya çevrelerinde genellikle ilkbahar geldiğinde yapılan dinsel törenlerde, alayın önünde taşınır. Phallus adı verilen bu simge erkeklik gücünü yansıtır. Görünümü bazen çelenk şeklinde bazen çam dalı ama çoğunlukla selvi ağacı şeklindedir. Balmumundan meyveler, hayvan figürlü çiçekler, renkli kağıtlar, parlak nesnelere süslenir. Padişah şenliklerinde ise bunlara değerli taşlar, altın kaplama süsler, gümüş yapraklar, yıldızlar eklenir.⁴

Gelin ya da sünnet alayının yanında ve önünde taşınan nahılların büyüklüğü de çeşitlidir. Bu konuyla ilgili olarak Özdemir Nutku şu bilgileri verir:

“ Büyüklerin boyları 9 ile 12 metre, küçüklerin ise 2 ile 4 metre arasında olurdu. 1670 ile 1677 yılları arasında İngiliz Elçiliği rahibi olarak Türkiye’ye gelen Dr. Covel, IV. Mehmet’in Edirne’de 1675 baharında düzenlettirdiği şenlikte gördüğü nahılların aşağı yukarı 25 metre yükseklikte olduğunu belirtiyor. Bunların aşağı taraflarındaki çapları 4,5-5,5 metre kadarmış. Bir Alman gezgini ise büyük nahılların 20 metreye çıktığını yazar.(...) 1675 şenliği için bir surname yazan Nabi, büyük nahılların tekini 200 kişinin zar zor taşıdığını belirtir.”⁵

1582 Şenliğinde nahılların sayısı yüz ellidir. Sokaklardan geçişte en önde, yol açanlar gitmektedir. Şehzade arkadadır, nahıllar arasında çalgıcı ve şarkıcılar yer alır. Bu olayda en ilgi çeken şey ortadaki dört dev nahıldır. Bu dev nahılların her biri yüz yeniçeri tarafından taşınır ve boyu da yirmi dört metreden daha yüksektir. Küçük nahıllara bakıldığında sayıları bini bulup herbiri iki ya da dört yeniçeri tarafından taşınmaktadır.⁶ Bu nahıllarda toplar yukarıya doğru küçülmektedir. Değişik renklerdeki mum işi saydam topların üzerine yuvarlak aynalar yerleştirilmiş,

³ Özdemir Nutku, “Türk Şenliklerinin Güç ve Bolluk Simgesi: Nahl”, Sanat Olayı, İstanbul, 1981, S.1, s.25.

⁴ Özdemir Nutku, “Türk Şenliklerinin Güç ve Bolluk Simgesi: Nahl”, Sanat Olayı, İstanbul, 1981, S.1, s.25.

⁵ Özdemir Nutku, Tarihimizden Kültür Manzaraları, İstanbul, 1995, s.71.

⁶ Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, 1982, s.218.

bir bölümü de yaldızla boyanmıştır. Üzerinde mumdan yapılmış leopar, kuş gibi hayvan tasvirleri, meyve çiçekler de yer alır.⁷

Nahılların yüksekliklerinin çok oluşu doğal olarak İstanbul'un dar, cumbalı, sokaklarından geçişini de güçleştirir. Alayların geçişini sağlamak için evlerin cumbaları, saçakları bazen evlerin de yıkılması yoluna gidilir. 1582 Şenliği'nde de nahılların geçeceği yol üzerindeki cumbalar, saçaklar, sokak köşelerindeki evlerden bazıları bir günde yıkılır ve yol genişletilir. 1720 yılında III. Ahmet'in üç kızı, iki yeğeni ve dört oğlunun sünnetleri için düzenlenen şenlikte yıktırılan yerlerin parası hemen sahiplerine verilir.⁸

Bu nahılların nasıl taşındığıyla ilgili bilgiyi Özdemir Nutku'nun IV. Mehmet'in Edirne Şenliği kitabından öğreniyoruz:

*" Bir nahılın altında sekiz on adet birbirine paralel olarak yanlamasına konulmuş tutanaklar vardır. Taşıyıcılar yan yana dizilerek tutanaklardan kaldırıyorlardı bu dev nahılı. Forsaların önünde onları yöneten biri vardı. Onların dinlenmelerini ve nahılı tekrar kaldırmalarını bir gemici düdüğü ile haber veriyordu. Bu dev nahılların devrilmemeleri için selenin yanısıra dört gergi direği vardı; ayrıca, nahılın yukarısı ile tabanı tutturana sayısız gergili halat görülmüyordu."*⁹

Nahılları evlenme törenlerinde kız evi, sünnet düğünlerinde çocuğun ailesi hazırlar. Evlenme törenlerinde gelinin evinin önüne, sünnetlerde sünnet evinin önüne taşınır.¹⁰ 1675 Şenliği'ne baktığımızda büyük, küçük, gümüş ve şeker nahıllar diye dört çeşit nahılla karşılaşılır. Büyük ve küçük olanlar şehzadelerin sünnet düğünü ve Hatice Sultanın evlenmeleri dolayısıyla, gümüş ve şekerden nahıllar da evlenme düğünü için yaptırılmıştır. Evlenme düğünü ve sünnet düğünü için iki büyük kırk küçük nahıl, ayrıca iki gümüş ve sekiz şekerden yapılmış nahıl görülmüştür.¹¹ Büyük nahıllarda altı bayrak, altı gergili tül ve yüz kişinin taşınması için 16 tutanak vardır. Herbiri on iki kattan, en üstte altın yıldız ve ay vardır. Bunların hemen altında altı bayrak ve on iki flama, hemen aşağısındaki katta on iki vazo içinde çiçekler, servi ağaçlar, ikinci katında yeşil dallar arasında çiçekler, değerli taşlarla bezenmiş dört değişik renkte on iki adet beşgen yer almıştır. Beşinci katta on iki balmumu meşale, geriye kalan yedi katta küçültülerek konulmuştur.¹²

Nahılların büyüklükleri ve onların üzerinde yer alan süslerin güzelliği, değerli oluşu onları yaptıranların, düğün sahiplerinin ekonomik gücünü gösterir.

⁷ Özdemir Nutku, "Türk Şenliklerinin Güç ve Bolluk Simgesi: Nahıl", Sanat Olayı, İstanbul, 1981, S.1, s.27.

⁸ Özdemir Nutku, "Türk Şenliklerinin Güç ve Bolluk Simgesi: Nahıl", Sanat Olayı, İstanbul, 1981, S.1, s.26-27.

⁹ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara, 1987, s.69.

¹⁰ Özdemir Nutku, Tarihimizden Kültür Manzaraları, İstanbul, 1995, s.75.

¹¹ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara, 1987, S.1, s.67.

¹² Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, 1982, s.221.

1576 yılında bir yeniçeri ağasının düğününde yapılan nahılların üzerinde süslemelerin yanısıra elma, armut, portakal, üzüm gibi meyvelerin balmumundan gerçekleştirildiği görülmür. Padişah şenlikleri için hazırlanan nahıllar genellikle değerli taşlarla süslenip, gümüş, altın yapraklarla zenginleştirilir. 1648 yılında Sultan İbrahim'in Şenliği'nde gümüş nahıllarla birlikte minare gibi iki nahıl mücevher, gümüş ve som altınla süslenmiştir.¹³

Nahılları yapan sanatçılarla ilgili bilgiyi Metin And'dan öğreniyoruz:

" Nahılları yapan sanatçılara nahılbent deniyordu. 1582 Şenliği'nin gider belgelerinden birinde şöyle belirtilmektedir: Nahıl bendler dört büyük nahıl ve bir orta nahıl ve üç küçük nahıl cümle sekiz nahıl için nahıl bendlere 36-300 akça verilmiştir. Evliya Çelebi ise bunları "Esnaf-ı nahılçıyan-ı sur-i hümayun" başlığı altında gösterir. Elli beş kişi oldukları, dört dükkanda iş yaptıklarını, bu dükkânlar Koska fırını başında Aksaray'da Tahtakale'dedir. Nahılbaşının dükkânı ise Odunkapısı'nın iç yüzünde, Şem'ahane karşı yüzündeydi"¹⁴

Gelin alayı içinde geçirilen nahılların günümüzde de uzantısını gördüğümüz gümüş tellerin genç kızlar tarafından kısmet açılması için koparılması ilginçtir. Düğün sahibinin toplumsal konumunu, maddi gücünü, erkeğin cinselliğini, kadının üretkenliğini simgeleyen nahıllar Türk şenliklerinin önemli bir parçasıdır.¹⁵

YAPMA BAHÇE VE ŞEKERDEN TASVİRLER

Geçit töreni gösterilerinde rastladığımız bir başka ilginç öge de yapma bahçe ve şekerden tasvirlerdir. Bunlar, nahılların geçişi sırasında onları destekleyici ve görsellik açısından nahıllar kadar etkileyicidir. Şekerden yapılmış bahçeler içinde köşkler ve havuzlara da yer verilir. Özdemir Nutku'nun bu bahçelerle ilgili şu bilgileri vermektedir:

" 1675 Şenliği'nde nahılların ardınca geçirilen yapma bahçeler ile şekerden yapılmış figürler üzerinde durmak gerekir. Nointel, bu şenlikte gördüğü yapma bahçelerden birini şöyle anlatır: Kare biçiminde ve 15 adım büyüklüğünde, balmumundan yolları, ağaçları var. Ağaçlar asılan şeylerden dolayı eğilmiş; bunlar elma, armut, erik, kayısı, gibi yapma meyvelerdir. Başka bir yabancı tanık ise bunların üç ya da dört metre kare büyüklüğünde olduğunu yazar"¹⁶

Metin And, Dr. Covel'in 1975 Şenliği'ndeki yapma bahçelerle ilgili gözlemlerini şöyle anlatır:

" Nahıllardan sonra, üç, dört yapma bahçe geçirildiğini, bunların 2,70 metre kare boyutunda olduğunu, içlerinde güzel tepelikler, yollar, balmumundan yapılmış, üstü yemiş dolu ağaçlar, orta yerinde yazlık köşk maketleri, pek çok kuş ve hayvanlar, iki

¹³ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara, 1987, s.71.

¹⁴ Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, 1982, s.214.

¹⁵ Özdemir Nutku, Tarihimizden Kültür Manzaraları, İstanbul, 1995, s.76.

¹⁶ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara, 1987, s.72.

özel mekanizmayla suları akan çeşme bulundurduğunu söylemektedir. Bunların da düdüğ komutasıyla taşındığını belirtmektedir.¹⁷

Şekerden yapılan bahçe, köşk maketlerinin yanında bu şenliklerde özellikle gece yapılan gösterilerde çeşitli ada, dağ, kale, ev gibi dekorların yapıldığı, bunlara fişekler, kandiller yerleştirildiği, bunları yakarak eğlenildiğini çeşitli gezginlerden öğreniyoruz. Bu konuyla ilgili olarak Özdemir Nutku' dan şu bilgileri almaktayız:

*"Hammer, 1490'da Beyazıt'ın düzenlettirdiği Şehzade Abdullah'ın sünnet düğününde, At Meydanına (bugünkü Sultan Ahmet Meydanı) yıkık bir kilise dekoru getirilip fişeklerle havaya uçurulduğunu yazar. Nabi, 1675 Şenliği'nde bir yanda kule dekorları gösterilirken öbür yanda topların atıldığı ayrıca bir kalenin getirildiğini belirtir."*¹⁸

1675 Şenliği'nde sadece kale dekorları değil kalyon, gemi maketleri de yapılmıştır. Bu gemiler çok renkli kandillerle süslenip fişekler takılmıştır. 1582 Şenliği'nde on dört kule, kale, hisar dekorunun yanında bir ejderin çektiği Nuh'un Gemisi hazırlanmıştır. Bu maketi 1582 Şenliği'ne gelen İngiliz topçu subayı, Edward Webbe yapmıştır ve ç-k ilgi çekmiştir.¹⁹

Şenlikte gösteri için yapılan bahçelerin yanında padişaha armağan olarak verilenler de vardır. Bunların en güzeli Mimar Ağa' nın padişaha armağan ettiği büyük köşktür. Bu köşk, sekiz tekerlek üzerinde yürümektedir. Bahçenin içinde asma çardağı, altında fiskiyeli havuz, bülbüllerin öttüğü güller, küçük köşk içinde saz çalan çalgıcılar vardır. 1675 Şenliği'ndeki olayda da iki meyve ağacı ve iki çiçek bahçesi seyredenleri çok etkilemiştir. Baş mimar Ahmet Ağa' nın yaptığı asma çardağı ve fiskiyeli havuzuyla köşk dekoru çok ilginç tasarımlar arasındadır.²⁰

Şenlik sırasında halk tarafından yağmalanan, yapma bahçeleri destekleyici görselliği olan, gelen elçilere, konuklara dağıtılan şekerden tasvirler ayrı bir sanat kolu olarak değerlendirilebilir. Bu tasvirler şekerden yapıp üzerleri de çeşitli renklerle boyanmıştır. Bu tasvirlerin bazıları iki kişi, bazıları dört kişi tarafından taşınmakla birlikte tekerlekli arabalarla taşınacak kadar büyüklerine de rastlanmaktadır. 1582 yılında yapılan şenlikteki şekerden heykelleri Metin And' dan öğreniyoruz:

" bir servi, iki şadırvan, beş tavuskuşu, bir leylek, üç denizkızı, on kadirga, on div-i anka, bir zürafa, bir gergedan, kırk üç at, üç merkep, iki siğir, iki keçi, üç koç, içinde keşiş bulunmayan bir kilise, üç köpek, beş şamdan, sekiz maymun, ayrıca büyük

¹⁷ Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, 1982, s.222.

¹⁸ Özdemir Nutku, "Türk Şenliklerinde Işıklı Gösteriler", Sanat Olayı, İstanbul, 1981, S.2, s.28.

¹⁹ Özdemir Nutku, "Türk Şenliklerinde Işıklı Gösteriler", Sanat Olayı, İstanbul, 1981, S.2, s.28.

²⁰ Özdemir Nutku, IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara, 1987, s.72.

boyda yirmi bir kişinin taşıdığı bir kale, ile otuz kişinin taşıdığı şeytana benzeyen bağdaş kurmuş bir canavar”²¹

Şekerden yapılmış bu hayvan tasvirlerinin boyu, 46 santim ile 76 santim arasındadır. Hayvandan yapılan tasvirlerin yanında 1582’de yapılan şenlikte şamdan, ibrik, kale, testi, denizkızı gibi çeşitli görüntüler ve meyvelere de yer verilmiştir. 1975’teki şenlikte 200 sandık akide ve çeşitli şekerlemeler, bunlardan sonra da etrafı çimen görüntülü şekerlerle kaplı büyük bir şeker bahçesi geçirilir.²²

1582 Şenliği’nde şekerden yapılmış tasvirlerin oldukça yüksek maliyetlerde oluşturulduğunu Metin And Şöyle anlatıyor:

*“ Şenlik için bu şekerden tasvirler 171 kantar şeker harcanmış, bunun toplam değeri 119,776 akçadır. Dışardan bunların yapımı için getirilen araç ve gereçlerle tarçın, karanfil, anason, turunç gibi malzeme 100 kantar olup toplam değeri 199,266 akçadır.”*²³

Osmanlılarda bu tasvirleri hazırlayanlara “sükker nakkaşları” adı verilir. Nakkaşların çoğu Yahudilerden oluşur.²⁴ Tüm bu sanat olaylarının düzenlenişi “Mimarbaşı”na verilir. Mimarbaşılar çok yönlü sanatçılardır. Mimarbaşılar çadırları, seyircilerin oturacakları yerleri, savaş gösterilerinin dekorlarını hazırlarlar. Bu sanatçılar arasında tarihçi, matematikçi, hatta silahşor, minyatür ressamı, sporcu olarak bilinen Matrakçı Nasuh önemli biridir. Yavuz Sultan Selim zamanında tamamlamış olduğu, matematiğe ait ilk eserinde adını “Nasuh b.Abdullah el-Bosnevi” olarak yazması, onun Bosnalı olduğunu ortaya koymuştur. Aşık Çelebi’ nin verdiği bilgiye göre ise Enderun’da öğrenim görmüştür. Resimli bir tarih-coğrafya atlası gibi olan “Mecma-i Menazil” adlı eserinde menzilleri çok gerçekçi bir biçimde, insan unsurunu katmadan vermiştir. Mecma-i Menazil’deki minyatürlerin kompozisyon düzeni iki sayfa şeklindedir. Sayfaların birinde şehrin genel manzarası, kaleleri, surları, camileri, evleri, diğerinde ise o şehrin yakınlarına ait kır manzaraları, dereler, köprüler resmedilmiştir. Nasuh bu eserinde, önemli bir şehircilik analizcisi olduğunu ortaya koymuştur.²⁵

Kanuni Sultan Süleyman’ın dönemindeki 1580 Şenliği’nde Matrakçı Masuh’ un yaptığı iki büyük kaleyle ve sahne düzeniyle ortaya çok gösterişli bir savaş oyunu çıkmıştır. Bu şenliği ayrıntılı bir şekilde yazmış olan Celalzade, Matrakçı Masuh (Pehlivan Masuh) ustanın deri ve kağıttan iki hisar yaptığını anlatır.

²¹ Metin And, “Eski Türklerde Üç Boyutlu İmgeler”, Milliyet Sanat Dergisi, İstanbul, Ağustos-1980, S. 7, s.26.

²² Özdemir Nutku, IV. Mehmet’in Edime Şenliği, Ankara, 1987, s.73.

²³ Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, 1982, s.94.

²⁴ Metin And, “İstanbul’da Tarihin En Görkemli Sanat Şenliği: Kinetik ve Üç Boyutlu Tasvirler”, Milliyet Sanat Dergisi, İstanbul, Haziran-1978, S.281, s.11.

²⁵ Hatice Çeşmeci, “16. Yüzyılın Büyük Ustası Matrakçı Nasuh” Türkiyemiz, İstanbul, Ocak-1997, S.80, s.4-6.

Hisarların her birinin birçok burcu olup bunlara toplar ve tüfekli yüzler yerleştirmiştir. Erler top ve tüfekle savaşa girişmiş ve bu gösteri padişah tarafından büyük beğeni ile izlenmiş ve bütün gece boyunca seyredilmiştir. Ayrıca şenlikte Cümdi Canım adındaki Cümdiler Bölüğü'nden önemli bir ustanın da yer aldığı biliniyor. Bu usta arkadaşlarıyla kağıt ve mukavvadan iki hisar yapmış, buralara yüzler asker yerleştirmiştir. Toplarla birbirlerine savaş açan askerler tutsakları dışarı çıkardıktan sonra kale ateşe verilmiştir.²⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda düzenlenen şenliklere bakıldığında şenliklerde ön planda olan, görsel zenginlik ve çarpıcılıktır. Bu çarpıcılığın sağlanması için tüm olanaklar kullanılmış, hiçbir kısıtlama yoluna gidilmemiştir. Surnameler yoluyla Osmanlı kültürü ve gelenekleriyle ilgili ayrıntılı bir şekilde bilgileniyoruz. Şenliklerin sanatsal bakımdan, imparatorluğun tüm sanatçı ve zanaatçıların yaratıcılıklarını, yapıtlarını göstermek ve sergilemek gibi önemli bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

I-Kitaplar

- AND, Metin., Kırk Gün Kırk Gece, İstanbul, 1959.
 AND, Metin., Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, 1982.
 NUTKU, Özdemir., IV. Mehmet'in Edirne Şenliği, Ankara, 1987.
 NUTKU, Özdemir., Tarihimizden Kültür Manzaraları, İstanbul, 1995.
 TANSUĞ, Sezer., Şenlikname Düzeni, İstanbul, 1961.

II-Makaleler

- AND, Metin., "Eski Türklerde Üç Boyutlu İmgeler", Milliyet Sanat Dergisi, S. 7, İstanbul, Ağustos-1980, s.26
 AND, Metin., "İstanbul'da Tarihin En Görkemli Sanat Şenliği: Dramatik Gösteriler, Dans, Müzik ve Geçit Alayları", Milliyet Sanat Dergisi, S.282, İstanbul, 19 Haziran 1978, s.20
 AND, Metin., "İstanbul'da Tarihin En Görkemli Sanat Şenliği: Kinetik ve Üç Boyutlu Tasvirler, Dekor ve Nahıllar", Milliyet Sanat Dergisi, S.281, İstanbul, 1 Haziran 1978, s.11
 ÇEŞMECİ, Hatice., "16. Yüzyılın Büyük Ustası Matrakçı Nasuh", Türkiyemiz, S.80, İstanbul, Ocak-1997, s.4-6

²⁶ Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara, 1982, s.124

NUTKU, Özdemir., “Türk Şenliklerinin Güç ve Bolluk Simgesi: Nahıl”, Sanat Olayı, S.1, İstanbul, Ocak-1981, s.25-27

NUTKU, Özdemir., “Türk Şenliklerinde Işıklı Gösteriler”, Sanat Olayı, S.2, İstanbul, Şubat-1981, s.28

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı., “Nahil ve Nakıl Alayları”, Belleten, C.XL, S.157, Ankara, 1976, s. 56

III- Ansiklopediler

Grolier International Americana Ansiklopedisi, C.10, İstanbul, 1993, s. 92